

žata, nadletavata in prepletata, s čimer je pisatelj dosegel zelo močan muzikalni efekt in čitatelja sugestivno potegnil v svoje območje. Pozorišče tisočerih dejanj, prizorov, slik in trenutkov so Petrograd za revolucije, nemško provincijalno mesto za časa vojne in ruska vas v državljanski vojni. Ljudje se gneto, spajajo in odbijajo v žarečih križiščih usod, v divjem tempu brez oddiha, gnani venomer proti neizvestnim brezdnom. Osrednja linija teh nebrzdanih tokov pa se boči v pomembnem loku, na čigar koncih stoji dvoje svetov, dvoje življenj, dvoje duševnih usmerjenosti: Andrej Starcov in Kurt Wann.

Andrej Starcov — vojna ga zoloti v Nemčiji, kjer ga pridržijo kot ujetnika, ki doživi usodno srečanje z Marie Urbach — je človek starega sveta, človek, »ki je z žalostjo v srcu čakal, da ga bo življenje sprejelo vase... toda do poslednjega trenutka ni storil nobenega dejanja, marveč je samo čakal, da ga bo veter prignal do brega...« »Vse se je zmedlo v meni... Vse svoje življenje sem si prizadeval priti v krog... a zmerom me je odplavljalo, odnašalo v stran... Vsa moja krivda je v tem, da nisem zvit iz žice...« spozna samega sebe in si s tem že zapiše svoj konec. Človek, ki je bogat v slutnjah prihajajočega potopa, saj vzklikne v uri prenasíčenega ozračja tik pred izbruhom vojne »Vam še ni v misel seglo, da sedite na ognjeniku« — tako se z mislijo zavrta v svojega tovariša Kurta Wanna, ki je ves stvaren, ves enoten, tačas v primeri z Andrejem morda nesvojestven, pa prav zaradi te stvarnosti mu bo nekaj let pozneje odmevalo ozračje v Rusiji, kajti »navadil sem se misliti objektivno in ravnati po zaključkih razuma« vzklikne v komitetu in mirnodušno izpove, da je ubil Andreja, svojega nekdanjega prijatelja, ki je prekršil postavo. Andrej — individualist mora pasti pod človekom, ki ne prizna več osebnih nagibov, ki ne pozna človeka, kateri je »izdal stvar, ki ji vsi služimo«. V tem koncu je izražena tudi simbolna odločitev borbe med starim in novim svetom, ki se zvrši brez kompromisa.

Med obema niha tip častnika Mühlen-Schönaua, vetrenjaka, pustolovca, ki bo vedno skušal iz kalnega izribariti svoje koristi, zdaj morda trgovski potnik, včeraj še pruski častnik, jutri morda direktor d. d.

— vetrogončič, ki ga nova dežela izbljuje in vrne stari domovini.

Fedinov roman je vendarle odisejada, v kateri utriplje tako žgoče življenje, v kateri posameznik še ne utone docela kot pena v vrtincu. Kljub filmsko brzim prizorom je delo stilistično daleč proč od brezčutnega registriranja tehnicizma, ki se javlja v simultanizmu B. Döblina, Dos Passosa, ali v »Cinikih« Marienhofa, ki so mnogo bližji idealu kolektivistične proze. Fedin je vse preveč sočen in svež, da ne bi njegovi ljudje očitavali tiste žive človečnosti, ki privre v vsaki pravi umetnini do izraza in ki nam tako delo takó približa. Neka romantičnost celo veje iz tega prepletanja naturalističnih in lirskih elementov, razkošno razsipanih brez mere in reda, ki pa se včasih zlijejo v mogočne, grozotne podobe (prizori iz nočnega vele mesta v dneh državljanskih nemirov), v fantastično skrivnostnost, ki čara dogodke na starem nemškem gradu, v pretresljivo stikanje usod. Prav v tej razžarjenosti, v tem čustvenem dinamizmu se očituje moč in sugestivnost ruske proze in Fedinovega modernega epa.

Vidmarjev prevod, ki sem ga tu in tam primerjal z izvirnikom (iz leta 1928) in z nemškim prevodom — poslednji je pomanjkljiv — je izvrsten. Še tako težko prevedljivi stavki (Fedin uporablja docela novo metaforičnost, ki je nujni izraz njegovega sunkovitega doživljanja) so v slovenščini gladko čitljivi in izdihavajo sočnost, ki priča, da je šlo prevajalcu za to, da bi tudi v slovenitvi obudil čudoviti ritem, ki valovi skozi ves roman. Ne zadovoljuje pa Vidmarjev uvod, ki, suh in prazen, ne pove ničesar in bi lahko izostal ali pa naj bi ga zamenjal obširnejši esej o Fedinu in novi ruski prozi sploh.

Miran Jarc

Vorstoß. Prosa der Ungedruckten. Eine Sammlung unveröffentlichter Prosa unbekannter Dichter. Izdala Max Tau in Wolfgang von Einsiedel. Berlin 1930. Založba Bruno Casirer.

Izdajatelj sta si zamislila knjigo kot eksperiment, ki naj pokaže stvariteljno silo mladega slovstvenega rodu, ki se še pripravlja in še ni znan, še manj priznan in zato najmanj dneven in aktualen, ki pa bo po razvojni nujnosti nekda obveljal.

Knjiga naj bi ne bila — in ni — prerezna, bolj ali manj posrečena antologija, temveč naj bi bila kar moči najbolj čist, najbolj pristen in najbolj viden izraz in obraz tiho ustvarjajočih mladih ljudi. Brez kakih namenov ali teženj za senzacionalnostjo naj bi odgovorila samo na vprašanje, ki se je izdajateljema rodilo iz križanja dvomov in vere: ali je oficijelna slika nemške književnosti res tako nepremakljivo dejstvo, ali pa so kje v nepoznani, postranski Nemčiji morda vendarle kake bodočnosti zmožnejše moči, ki tipajo, vro, klijejo v drobcih, v oklepu, razpršene kot vedno; ali je še kaka nada, da bi nemška književnost v bodočnosti kdaj mogla kot celota stopiti v tekmo z inozemstvom, ki je Nemčijo v zadnjih letih tako nadkrililo. (Uvod, 2.)

Za to neverjetno zamisel sta dobila celo založnika, ki se ni bal takega podjetja. Spomladi 1930 je sledila napoved Proze netiskanih in vabilo za vpošiljanje rokopisov. Edini pogoj je bil, da avtor še ni izdal nobene knjige v prozi.

V dveh mesecih čez 2000 rokopisov od približno 600 avtorjev! To je prva ugotovitev. Druga ugotovitev: velika večina prispevkov je bila presenetljivo dobro napisana, bolje kot vsepovsod izhajajoči romani, dokaz, da količina ne izključuje enako močne kakovosti.

Tretja: Najboljši prispevki niso prišli iz velemest, ampak iz provinc, iz vseh mogočih nemških kotov in to pretežno od uslužbencev, rokodelcev, proletarcev, brezposelnikov, kar ni slučajnost, temveč priča, da se je stvariteljno težišče s trezno gotovostjo preneslo iz propadajočega meščanstva v delovne kroge, ki se v njih ustvarjajoča sila sprašča v tej ali oni smeri, predvsem v ustvarjanju življenjskih pogojev.

V zbirko je bilo sprejetih osem pisateljev po strogi izbiri in visokih zoriščih, ki jih je narekovala množina poslanih prispevkov. Od teh ljudi samo eden misli biti zgolj pisatelj, vsi drugi so karkoli drugega.

Sama leposlovna proza, druge vrste — aforizmi, pesmi v prozi, eseji, avtobiografije, feljtoni, reportaže, filozofska razglabljanja niso prišle tako neposredno v poštev, bodisi zaradi premajhne vsebinske ali formalne nadpovprečnosti, bodisi zaradi preobsežnosti. Odločala je celotnost mišljenja, nazornosti in moči, pa žgoča sodobnost.

Še osem neznanih imen: Robert Rie, Rudolf Steiner, Walter Bauer, Marie Luise Kaschnitz, Carlo von Bremen, Charlotte Pellon, Rolf Mayr, Josef Wiesalla.

O vseh teh osmih ljudeh bi se dalo povedati nekako tole: V resnici kažejo in uredničujejo tisto, kar sta izdajatelja namerala. Ni med njimi nobenih pomembnih zunanjih skupnosti; so si v marsičem popolnoma nasprotni, kakor si pač morajo biti nasprotni oziroma različni ljudje z močno individualnostjo, ki poleg drugih sestavin ustvarja umetnike. Umetnik mora biti individualnost. Vsak, tudi takozvani kolektivni umetnik. Umetniška sila in individualnost sta v premem sorazmerju.

Veže pa vse te ljudi med seboj sodobnost gledanja in oblikovanja. Je brezpomembno, ali je to zavedno ali nezavedno, glavno je dejstvo, ki na ta način ustvarja rod. V njihovih vsebinah kljub skrajno stisnjeni stvarnosti ni več neobjektivne dnevne suhosti, suhoparnosti, ki se je zdelo, da je nekak notranji pogoj novega realizma. Tu vlada umerjena objektivnost, kljub pristnemu doživljanju distanca do snovi, ki omogoča pregled, pogled, sintezo, nazor. Dnevna vprašanja jih ne zadevajo več tako neposredno in imperativno v njihovem umetniškem delu, znali so si življenje in čas podjarmiti, kar daje upanje na trajnost, na bodočnost, kar znači spet povrat od gole aktualnosti k umetnosti, čeprav je vse to v ostrem nasprotju s književno modo zadnjih petih ali šestih let.

Pod vso strogo stesnenostjo in objektivnostjo je pa vendar življenje, je razgibanost elementarnosti, nevidnih globokih demonskih gibal življenja. Ta umetnost je postvarjanje metafizičnih osnov življenja, ne da bi se izrazito uklenila kakemu svetovnemu nazoru. Skupen je vsem podtalni, osnovno človeški etos, ki se ne more nikdar umakniti preko brežnjim težanjem življenja, ki ne more nikogar žaliti ne odbijati, ker je najpristnejše človeški. To dejstvo daje tej umetnosti božanstveni odsvit ustvarjanja; da ni razkroj, marveč sestav, da je urejenje kaosa in zgoščevanje vrednot ter doživljanj in ne razrejanje kozmosa.

V vsem tem ni hrupnega preloma s prejšnjostjo, kot je to v navadi med porajajočimi se in umirajočimi rodovi in dobami, je pa temeljna razlika brez manifestov.

Opisovanja zgolj subjektivnih doživljanj, ki je bilo dozdej v literaturi po večini golo razpihovanje lastnega jaza, tu ne zasledite; predvsem gre za predstavljanje brezosebnega sveta v novi obliki in pod novimi pogledi. Izključena so subjektivna razmišljanja in psihologiziranje; kar je tu psihologije, je nehotena, osnovna, ki ni v seciranj, temveč v dejanjih. Dve, tri kričeče, nujno izbrane podrobnosti označajo nastroj, nagibe, razloge na dober, če ne najboljši in najbolj prepričljiv način.

Vsebinska je reducirana na najbistvenejše, splošno človeško ogródje pojavov in vrednot. Skoraj vse zgodbe so zgoščeni romani; prav zaradi tega so dojmi neposredneje udarni, ker jih ne slabi nikaka neprav razvlečenost; njihova kratkost in suhota sili človeka k razmišljanju in tem intenzivnejšemu doživljanju snovi.

Motivno znači ta knjiga poglobljeno razširjenje. Eros ni več osrednji predmet, snov in gibalno ustvarjanja. Prav v oblikovanju predvsem erotičnih motivov se je močno kazala subjektivnost in s tem manjvrednost umetniškega dela mnogih, kar je bilo morda razložljivo iz miljeja. Ljudem pa, ki jih čas in prilike silijo na nepretrgano delo, razmišljanje, ne zadostuje in ne pomenja ta sam sebe opajajoči ustvarjalni hedonizem dovolj. So še druge silnejše vezi, nagoni, še temnejši svet, kot je svet erotičnih zbliževanj in oddaljevanj. To so krvne vezi med očeti in sinovi, med brati in sestrami, med moži in ženami. Ne zgolj biološke vezi, temveč mnogo bolj duhovne, duševne. To je zagonetno, prepadni svet zadnjih globin življenja in težko se jim je približati.

To je rod iz let 1900—1905. Ob tem dejstvu se nehote vprašate po neki odločilni važnosti, ki pada v ta čas: vojska. Jasno, da se javlja z močno prevladovalnostjo. A ti ljudje je niso samo doživeli, temveč so jo tudi premagali. Morda zaradi tega, ker so stali ob njej in gledali z rastočimi očmi. Zato jim krvavo doživljanje ni zameglilo pogleda in ubilo duš, dasi jim je vtisnilo neizbrisno znamenje.

Obravnavajo vojsko, a ne golo stvarno, deloma samo zunanje, v zvezi z le najneposrednejšimi duhovnimi reakcijami, temveč gredo višje in globlje, na probleme, ki jih

je vojska rodila, ki se javljajo šele pozno, ki zadevajo vse ljudi. Prevrat vrednot, zločin, krivda in kazen, problem večne odgovornosti in neizprosni imperativ moralnega ravnovesja, ki je vključ splošnemu zanikavanju vendar neobhoden, ker je nadčloveški — to so sledovi in popotnica, ki jim jo je dala vojska. Vsega ne gledajo zgolj s strastjo, temveč z odgovorno pravičnostjo. Treba je priti po vojski na čisto v osnovnih vzročnostih in se potem dvigniti naprej. Aufbau! to je kratka oznaka in razlika vsega njihovega gledanja.

Ne pišejo s tendenco, temveč iz življenja in zanj, ne rešujejo problemov v starem smislu; a Bog varuj, da bi se jim drznil očitati brezidejno brezcilnost. Misli se rode ob teh zgodbah v človeku razvojno, ne pa, da bi šla misel pred zgodbo in dejanjem ter jima neumetniško mačehovala. Tudi se nikjer ne vsiljuje njihov svetovni nazor, kar je danes tudi lahko znak veličine, ki je mi še ne poznamo. In to dejstvo dela stvari sprejemljive in vredne vsakomur.

Izraz je organsko vezan s snovjo. Je skromen, trd, nenavaden, včasih navidez pomanjkljiv, zadržan, daleč od vsake premehke občutljivosti, sramežljiv, a drugje — na pravih mestih brezobziren, neusmiljen, moški. Ni to več brezosebni »berichtender« stil nove stvarnosti, ki je absolutno zahtevano absurden, ampak osebno lasten.

Oblika je stesnjena, netradicionalna, nekje med romanom in reportažo, včasih presenetljiva. Jezik ni zgolj paberkovanje z ulic, ki naj bi nekaj naredilo verjetno, temveč je borba za adekvatno posnovljenje močne misli in čuvstva, ki poenostavlja dojemanje in razumevanje. Primere so redke a ostre, da bi jih navedel.

Kot sem že povedal, so to popolnoma neznan imena. Robert Rie je na čelu, ne da bi dejal s tem, da je najjačji z novelo (?) Herr von Krücknitz und die Freischärler, ki v zgodovinski obleki 18. stoletja proicira pred nas nazor sodobne nemške mladine, vprašanje Nemčija — Francija — Evropa, karakterizira na genijalno izčrpen način stari rod in zaključí resignirano življenjsko, vse ob osebi gospoda von Krückniza, ki ima takele nazore: Domovina naj čaka, dokler ne bom pozajtrkoval. Kako si je le reva pomagala, preden sem se rodil jaz?

Rudolf Steiner je napisal novelo: *Das seltsame Schicksal des Jakob Ehglücksfürtners*, nazunaj tudi zgodovinsko zgodbo o Jakobu Ehglücksfürtnerrju, ki reši obešenca z vislic, za kar ga ta okrade. Jakob ga sam obsodi in obesi nazaj. In zato je tudi sam obsojen na vislice. Ob tem ogrođju razpleta vprašanje dobrote, pravice in sodbe; dejanje prekinjajo na mestih čudoviti opisi zime, gozda, poljan.

Marie Luise Kaschnitz-Holzing je dala *Spätes Urteil*, gosto sliko v alzaškem koloritu, ki ima za tēma zločin in kazen — ter črtico *Dämmerung*, ki je med najlepšimi v zbirki. Zakonska zgodba, zgodba o strahu pred ljubeznijo, ki mora ugasniti, ker se bo nekaj med obema človekoma nujno in neizprosno izpremenilo. In potem bo vse drugače in ljubezni ne bo več. Zato se mož odloči za konec.

Carlo von Bremen ima tri dragocene črtice, tako iz dna povedane in pretresljivo lepe, pa naj bo to *Der Tröster*, ki pripoveduje o prijateljstvu in o domotožju, ali *Die Hunde klagen an*, kjer čuje brezimni človek vest, ki mu zveni iz pasjega tuljenja in ga preganja za eno samo krivo dejanje v vojski, ali *Landstreicher Wimm*, ki je epopeja vagabundstva, ki se ponekod naravnost kozmično sprosti.

Walter Bauer je zastopan s pismom *Der Dieb*, ki otipljivo naslika tragiko, ki jo nosijo ljudje, ki so se vrnili iz vojske. To je odveč generacija, ki je zamudila svoj čas, naprej ne sme, nazaj ne more. Brat kriči bratu: ne spadaš več sem, mrlič si, ki se po sedmih letih povrača. Mrlič, česa hočeš še pričakovati. Vi vsi skupaj ne spadate več med nas, kot večni lovci prihajate včasih na dopust, da znova trgate rane... Saj vas čaka samo še eno: smrt.

Charlotte Pellon vas zavzame s turobno novelo *Die Frau*, die man vergaß, s pretresujočo tragiko odmirajočih malih življenj, ki z upanjem od dneva na dan padajo, padajo... (Na koncu se povzpne v vizionarno dramatično, ki razganja obliko.)

Rolf Mayr opisuje v *Kleines Weltende* male ljudi, starega tramvajskega sprevodnika in njegovo hčer, prebujajočo se zrelost, skromna hrepenenja in rezko pretrganje vsega z enim samim zamahom, ki odkrije omotične skrivnosti in globine in strahote mesa in uniči življenje.

Josef Wiesalla z novelo *Die Dostals* piše zavezujočo kroniko dveh rodov, očetov in sinov, strasti, sovraštva, vojske, blaznosti, odtujevanja staršev in otrok in sprave po vseh blodnjah in trpljenjih. Oče umre in nikdo ne ve, kako bo živel sin...

Mirko Javornik.

LIKOVNA UMETNOST

Razstava sodobne nemške likovne umetnosti in arhitekture

V aprilu in maju sta imela Beograd in Zagreb priliko, videti od blizu v večji kolekciji sodobno nemško likovno umetnost in stavbarstvo. Razstavo, ki iz neznanih razlogov ni prišla v Ljubljano, je priredila »Nemška umetniška družba«, izbor del je s sodelovanjem Ericha Heckla in Maxa Tauta določil urednik »Ciceroneja« in komisar za nemške razstave v inozemstvu, Alfred Kuhn. Uvod v dobro opremljeni katalog sta napisala Alfred Kuhn za likovno umetnost in ahr. Max Taut za arhitekturo, jugoslovansko redakcijo kataloga je izvršil Stanislav Kisaver. Oba uvodna teksta bi mogla biti tudi boljša.

Nemci so na tej ofiicelni prireditvi predstavili pet oddelkov in sicer: 1. ožjo likovno umetnost slike in grafike, 2. kiparstva, 3. ilustrirano knjigo in mapne publikacije, 4. porcelan in 5. arhitekturo. Skupno je štel katalog okrog 700 števil, od katerih jih je okroglo 550 odpadlo na slikarstvo, grafiko, kiparstvo, ilustracijo in porcelan, ostalo pa na talne načrte in posnetke stavb. Po tej strani je bila razstava na vsak način bogato prirejena, a brez škode bi bil odpadel njen arhitekturni oddelek, če bi bila le hotela ta pridobitev iti v korist skromno in manj dobro zastopanemu slikarstvu in kiparstvu. Kakor je že grafika sama po sebi najmočnejša plat nemške likovne umetnosti, sta bila tudi na tej razstavi njen ter oddelek ilustrirane knjige gotovo najboljše in porcelan spričo njiju če že ne nepotreben, vsaj čisto neznačilen.

Nemško slikarstvo se pričinja z Liebermannom, in nekako tam se tudi končuje. Če zaupamo eni struji med nemškimi umetnostnimi publicisti, ki ji je vzor francosko slikarstvo, tedaj pred Liebermannom Nemčija tega pojava ni poznala. Ko ga je z Lie-